

ALISHER NAVOIYNING AFG'ONISTONDA O'RGANILISHI**Bobanazar Nazari***Afg'oniston fuqarolarini o'qitish
ta'lim markazi talabasi***Hikmatulloh Nooriy***Afg'oniston fuqarolarini o'qitish
ta'lim markazi talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiyning hayot va ijod yo'li va Afg'onistonda o'rganilishi borasida fikr yuritilgan.*

Kalit so'z: *sivilizatsiya, notiq, kompozitsiya, koshinkorlik, tuyuq, masnaviy, murabbaa, ruboiy, fard*

Afg'oniston o'tmishda sivilizatsiya vatani bo'lib, ulug' zotlar yetishib chiqqan joy, Islom saflariga Mavlono Balxdan tortib Ibn Sino Forobiy va boshqalarning turli sohalarda to'liq tajribaga ega bo'lgan noyob shaxslarni taqdim etgan. Mavjud tadqiqot mavzusi Afg'onistonning mashhur shaxsi Amir Alisher Navoiy, hayotidan zaruriy unumli foydalangan, umri davomida she'r va hikoyalar yozgan, muvaffaqiyatli siyosatchi, jamiyat va tiplarga xayrixoh shaxs bo'lgan shaxsning muqaddimasidan iborat. Biz uni zamondoshlaridan ajratib turadigan xususiyatlarni, bu noyob muvaffaqiyatlarga qanday erishganini bilishimiz kerak. Shu bilan birga u siyosiy va ijtimoiy ishlar bilan shug'ullanar ekan, kitobining bir necha yuz jildlarini yozgan. Alisher bolalik kunlarini Sulton Husayn Mirzo Boyqaro (906-842 hijriy) bilan uchrashib o'tkazdi, ikkalasi ham kursdosh va bir maktab o'quvchilari edi. Alisherning Hirottdagi shogirdligi unchalik uzoq davom etmadi, 1447-yilda Mirzo Shohruxning vafoti Hirot shoh tuzumida tartibsizliklarni keltirib chiqardi, Alisherning otasi oilasi va bir guruh hamrohlari bilan Iroqqa yo'l oldi va bu yerda birmuncha vaqt o'tkazdi. Yazd shaharlari va Sherozda istiqomat qiladi. Hali umrining oltinchi bahorida bo'lgan yosh Alisher Xo'rd Yazd shahrida o'sha davrning buyuk tarixchisi va olimi Sharafaldin Ali Yazdiy bilan uchrashib, uning savollariga asosli javoblar berib, olqish va tahsinga sazovor bo'ldi. Navoiyning bolalik davridagi bu unutilmas voqea uning shaxsiyatining shakllanishiga, g'ayrioddiy iste'dodi va xushbo'yligining o'sishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Oradan besh yil o'tgach (milodiy 1452 yilda) Xuroson hukumati Shohruh Mirzoning nabirasi Boysanqar Mirzoning o'g'li Abulqosim Bobar mirzo qo'mondonligi ostiga o'tkazilgach, Hirot saroyi va undan tashqarida xavfsizlik va tinchlik hukm surdi. Fursatdan foydalanib, Kichkina Bahodur (Alisher Navoiyning otasining laqabi) ham oilasi bilan ota-bobolar yurtiga qaytadi. Alisher Navoiyning adabiy faoliyati 15-16 yoshdan boshlanadi. U Hirot shahrida hayotining ushbu muhim pallasida o'z davri turkiy va fors she'riyatida davr yetakchisi bo'lgan shoir Zul-Lasanin amir al-Kalom Mavlono Lutfiy Harviy bilan uchrashib, uning olqish va daldasini uyg'otdi. So'ngra

uning bu adabiy faoliyati Samarqandda o'sha yurt adabiy muhitida davom etdi, taniqli shoir sifatida hurmatga sazovor bo'ldi. Amir Alisher Navoiy o'z hayotining nozik va hal qiluvchi bosqichi bo'lgan Hirotdagi ijtimoiy-siyosiy faoliyati bilan bir vaqtda iste'dodli, didli yoshlarni har qachongidan ham mehr va samimiyat bilan o'ziga rom etadi. Ilm va san'atga ishqiboz bo'lgan bu olim amir ko'p vaqtini o'rganish va izlanishga, olimu yozuvchilar, madaniyat va taomlar ahli bilan kompozitsiya va kompozitsiya yaratishga yoki suhbatlashishga, bahslashishga sarflaydi; U maktablar, kasalxonalar qurish, yo'llarni tekislash, ko'priklar qurish, soylar, sardobalar, suv havzalari va boshqa xalq uchun foydali muassasalar qurishga katta e'tibor beradi. U shu bilan birgalikda 16 xil janrda: tuyuq, masnaviy, murabbaa, ruboiy, fard kabi janrlarda barakali ijod qiladi.

Aytish joizki, Temuriylar davri san'ati va adabiyotining rivojlanishi va yuksalishining poydevori va uning natijasi o'sha paytdan e'tiboran Safaviylar davrida qo'yilgan. Shohruh Amir Temurdan keyin Imron va Obodiyga ko'proq e'tibor qaratgan. O'sha davr xalqining dahosi va badiiy-adabiy iste'dodini tarbiyalash, me'morchilik, xattotlik, zardo'zlik (zardo'zlik), naqqoshlik, koshinkorlik va boshqalar. Temuriy shahzodalar deyarli umumiy sharoitda rivojlanib, she'riyat va tasviriy san'atga tarafdorlar va tarafdorlar tomonidan alohida e'tibor qaratilib, unga toliblar qiziqib qolgan, ikkinchisi esa turli san'at va adabiyot darslarida sezilarli taraqqiyot va yuksalishlarga olib kelgan. Shohruxdan keyin... Bu davr adabiyot va san'atning kengayishi uchun qulay muhit bo'lgan davr edi. Bu davrda Navoiyning san'at va adabiyot sohiblariga bo'lgan alohida e'tibori hamda shoh Fazl, zamonning do'sti Sulton Husayn Boyqaroning san'atning har bir sohasiga alohida e'tibor va g'amxo'rliigi tufayli va adabiyot, olimlar, notiqalar, yuksak martabali ijodkorlar paydo bo'ldi, bu esa dunyo ahlining g'urur va iftixorini yanada oshirdi eng yaxshilaridan edi. Buyuk Xurosonda Navoiy davrida ta'lim va tarbiya muhiti shu qadar daldali va sifatli ediki, na matbaa texnologiyasi odatiy holga aylanmagan, na go'zal va go'zal kitoblarni tayyorlash, tahrirlash va ko'paytirishning imkoni bo'lmagan sharoitlarda odamlar o'z o'rniga ega edilar. Bilimdon va dinamik madaniyatga sodiq bo'lgan, madaniyat e'tiqodiga ishongan kishilar eng qalin kitoblar va eng rang-barang nafis ilmiy, adabiy va san'at asarlarini yaratdilar va ularni o'z xalqi va saltanatiga taqdim etdilar. Bunday sa'y-harakat, tadqiqotchi va akademiklarning, zahmatkash mutafakkirlarning sa'y-harakatlari, nafosatli mehnati Navoiy davrida ham, barcha davrlarda ham tahsinga sazovor va yuksak baholangan. Sulton Husayn Boyqaro hukmron hokimiyatga tayangan Temuriylar sardori Abu Said Mirzo vafotidan so'ng o'zining birinchi iltimosiga ko'ra amir Navoiyni muhrdor etib tayinlaydi, so'ngra vazirlik lavozimini egallaydi. Uning yordamchilaridan biri Xondamir uning fazilatlarini haqida "Makorim ul- axloq" nomli kitob yozgan. Haydar Mirzo "Tarix Rashidiy va Sulton Muhammad ibn Amiriyy" "Latoif nom" kitobida Alisher Navoiy hayotini oqilona hayot va olijanob axloq namunasi sifatida ta'riflab, uning xayr-ehsonlari, oqlovlari haqida ko'p gapirgan. Alisher Navoiyning hassaga suyanib turgan suratini uning davrida bir qancha rassomlar, jumladan, Behzod ham tasvirlagan, ularning asl nusxalari dunyo kutubxonalarida

saqlanmoqda. Navoiy turkiy til bilan bir qatorda arab va fors tillarini ham bilgan va devonini fors va turkiy tillarda yozgan, ayniqsa, Alisher Navoiy asarlari Sharqiy Turkiston kabi Iroq va Anadolu hududlarida oson tushunilgan Alisher Navoiy asarlari Sharqiy Turkiston kabi Iroq va Anadolu hududlarida oson tushunilgan. Atoqli siyosatchi va shoir bo'lgan Navoiy bir vaqtning o'zida musiqa, naqqoshlik, me'morchilik, xattotlik, haykaltaroshlik va zardo'zlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu sohalarda ham san'at ko'rsatgan. Amir Alisher musiqa fanida o'zining ustozlari sifatida Xo'jaysov Burhon (Burg'on)ni tilga oladi. Xurosondagi musiqiy asarlar orasida Alisher tomonidan qushlarning ovozi asosida yaratilgan "Yidi Bahr" uslubi qayd etilgan. Hozir ham Navoiyning musiqiy asarlari Eron turkmanlari va Farg'ona va Xorazm o'zbeklari, hatto Shimoliy Kavkazdagi Stavropol turkmanlari orasida ham mashhur bo'lib, Navoiy bastalagan va ijro etgan turkman qo'shiqlari ichida eng mukammal hisoblanadi. Bu qo'shiqda u bahor tabiatining paydo bo'lishini mahorat bilan ifodalagan. Bundan tashqari, dotar turkmanida "Perde Navoiy" deb nomlangan parda bor. Turkman musiqasida yetti kishidan iborat uch guruh bo'lib, jami 21 ta qo'shiq navoiy nomi bilan mashhur Chunki bu inson Hirotda tug'ilgan, shu yerda dafn etilgan, uning adabiy-siyosiy asarlari tariximizning bir bo'laki bo'lgani uchun biz uni tarixda ulug' inson deb bilamiz, ziyoratgohi barchaning hurmat-ehtirom maskanidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

<https://vista.ir>
(<https://www.noormags.ir>)